

СОЦІОЛОГІЯ

УДК 316.35

DOI <https://doi.org/10.32782/apfs.v049.2024.29>**А. В. Багінський**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5633-4614>

кандидат політичних наук, доцент кафедри соціології

Національного технічного університету України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

В. В. ВесельськаORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-6542-6431>

студентка кафедри соціології

Національного технічного університету України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

ГРОМАДСЬКІ ОРГАНІЗАЦІЇ ЯК МЕХАНІЗМ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Постановка проблеми. У сучасному світі люди щодня стикаються із проблемами та викликами. Війни створюють та загострюють соціальні, економічні гуманітарні та політичні кризи. У таких ситуаціях державним інститутам важко повністю задовольнити потреби постраждалого, вразливого населення. З цим питанням допомагають громадські організації. Вони надають соціальну підтримку населенню в умовах, коли держава не здатна забезпечити чи вчасно реагувати на всі соціальні запити. Після 2014 року роль громадських організацій зросла, вони стали важливим механізмом соціальної допомоги, адже, різко збільшилася кількість вразливого населення. 2022 рік став переломним моментом – через повномасштабне вторгнення тисячі людей отримали психологічні та фізичні травми, втратили домівку та рідних. Громадські організації продемонстрували підтримку у різних аспектах: гуманітарну, соціальну, психологічну.

Актуальність роботи обумовлена необхідністю аналізу впливу громадських організацій в кризових умовах війни, що допоможе зрозуміти як саме вони можуть зменшити соціальну напругу та допомогти відновити соціальні процеси.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Л. Тимків та Х. Ляхович у своїй праці «Роль громадських організацій у соціальній підтримці сімей внутрішньо переміщених осіб» розповідають про важливість ролі громадських організацій у соціальній підтримці ВПО та родин військових. У 2018 році Національний інститут стратегічних досліджень опублікував аналітичну доповідь на тему «Громадянське суспільство України після 2014 року: виклики та можливості» у якій автори аналізували діяльність громадських організацій

після початку військових дій на сході країни та підкреслили важливість участі організацій у соціальних та громадянських проектах. Ю. Опалько аналізував державну політику розвитку громадянського суспільства, а також його вплив на формування політичної нації в Україні. В. Форманюк у своїх працях досліджував юридичні аспекти соціальної підтримки та захисту населення.

Мета статті: дослідження функцій та діяльності громадських організацій як механізму соціальної підтримки під час війни.

Виклад основного матеріалу. Україна після здобуття незалежності у 1991 році розпочала свій шлях становлення саме як демократична держава. У 1991 році на території нашої країни діяло «... 300 організацій, у 1992 р. – 1356, у 1993 – 3257, у 1996 р. понад 12000, в 2000 р. – понад 27000» [1].

Громадська організація – це об'єднання осіб з метою задоволення суспільних інтересів, соціальної підтримки, захисту прав та свобод громадян, є неприбутковим і неурядовим. Для створення демократичного суспільства необхідне громадянське суспільство, яке складається із системи соціальних інститутів.

Саме активний розвиток громадських організацій у 1980–1990-х роках сприяв здобуттю незалежності Україною. У 1992 році прийняли Закон «Про об'єднання громадян» за допомогою якого регулювалася діяльність громадських об'єднань. У 2007 році було здійснено перший крок до інституалізації політики, яка займається розвитком громадянського суспільства. Вперше сформулювали засадничі принципи взаємовідносин влади та суспільства. 2010 рік вважають початком нового етапу формування громадської політики. На законодавчому рівні закріпили «... стратегічні пріори-

тети державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства» [7, с. 289].

«Принципи утворення і діяльності громадських об'єднань

1. Громадські об'єднання утворюються і діють на принципах:

- 1) добровільності;
- 2) самоврядності;
- 3) вільного вибору території діяльності;
- 4) рівності перед законом;
- 5) відсутності майнового інтересу їх членів (учасників);

6) прозорості, відкритості та публічності» [13].

Спочатку діяльність українських громадських організацій була спрямована на розбудову демократії та створення громадянського суспільства. Вони забезпечували впевненість громадян у захисті своїх прав, залучали їх до процесу державотворення, суспільно-політичної діяльності. Громадські організації є своєрідним посередником між громадянами та державою, а також повноцінним суб'єктом публічного правління. Громадські об'єднання також є індикаторами подій у суспільстві. Вони повинні вміти швидко підлаштовуватися під потреби громадян, особливо це важливо під час кризових ситуацій. У 2014 році, після вторгнення росії в Україну значна частина населення східних та південних регіонів потребувала допомоги: гуманітарної, психологічної, соціальної. Від цього часу українські організації акцентують увагу не лише на створенні громадянського суспільства, а й на соціальній підтримці українців.

Громадські організації виконують низку функцій:

– Соціальна функція полягає у підтримці різних категорій населення. Допомога може надаватися організацією самостійно або спільно із іншими організаціями, донорами.

– Інтегративна функція – об'єднання громадян навколо спільної мети. Кожна організація здійснює свою діяльність у певному напрямку. Так вона може зосередитися на дотичних проблемах та допомогти їх вирішити.

– Правозахисна функція – захист прав та інтересів громадян.

– Опозиційна функція – сприяє розвитку громадянського суспільства та не допускає централізацію влади, звідки виокремлюється наступна функція.

– Контролююча – контроль діяльності державних установ, членів громадської організації.

Громадська організація – недержавне об'єднання, діяльність якого регламентується законом та спрямована на задоволення різних суспільних потреб.

Українське суспільство є вагомим суб'єктом у протидії зовнішній агресії з боку росії. Останні роки кількість офіційно зареєстрованих громад-

ських організацій зростає. Частина із них працюють з питаннями, що пов'язані із війною: захист прав воїнів, робота із внутрішньо переміщеними особами, допомога прифронтовим територіям, робота із біженцями закордоном тощо.

Такі організації займаються залученням громадянського суспільства до оновлення документів державної політики, організацією зборів для Збройних Сил України, співпрацюють із органами місцевої влади, але в даній роботі ми зосередимо увагу на вищезгаданій соціальній підтримці населення. Вона містить у собі дві складові:

- матеріальна;
- психологічна.

Держава також надає матеріальну підтримку як різновид соціальної підтримки. «Соціальна підтримка надається у вигляді матеріальної допомоги, соціального обслуговування та різноманітних пільг найменш захищеним категоріям населення в індивідуальному порядку після перевірки наявності у них засобів для існування. Вид, форма і розмір соціальної підтримки залежать від особливостей кожного окремого випадку» [17, с. 2]. Громадські організації діють за схожим принципом.

Через війну всі громадяни постійно перебувають у стресі, більшість пережила травмуючий досвід. Громадські організації також допомагають налагодити звичайні процеси у житті людини: відвідування навчального закладу/роботи, зустрічі з друзями, участь у житті громади тощо.

Надання соціальної допомоги охоплює велику кількість напрямків. Наприклад, жінки стикнулися із великою кількістю викликів від початку вторгнення росії: втратили близьку людину/людей, погіршився фінансовий стан сім'ї, самостійно займаються вихованням дітей, були вимушені покинути своє постійне місце проживання, втрата роботи/хоббі, фізичне та психологічне насильство. Громадська організація Український жіночий фонд реалізує проєкт «Ї СИЛА: підтримка жінок України в часи війни та відновлення» метою якого є розширення кількості стейкхолдерів для того, щоб вони могли швидше та ефективніше реагувати на проблеми та запити жінок. З допомогою цієї ініціативи жінки можуть почувати більш захищено. Вони отримують підтримку з боку організації та інших жінок [5].

Громадські організації можуть допомогти у посиленні мирних процесів. Відповідно для цього вони повинні мати ресурси, як фінансові, так і людські – спеціалістів відповідного профілю. Навіть держави, що зараз вважаються лідерами світової політики всередині не позбавлені конфліктогенності. У даний час українське суспільство стикнулося з конфліктами відразу на двох рівнях: внутрішній (ідеологічний) та зовнішній (війна).

Якщо другий конфлікт є більш виразним і зрозумілим, то внутрішній є глибшим, не лежить на поверхні. Як відомо українські землі до здобуття незалежності перебували під владою різних держав. Так у різних регіонах країни часто українці мають різні ідеологічні настрої, пов'язані із історичним впливом тієї чи іншої держави на регіон. Повномасштабне вторгнення сприяло об'єднанню громадян та змусило ще раз підняти тему української ідентичності, але високий рівень конфліктогенності суспільства, невміння вирішувати конфлікти сприяють поляризації суспільства, що несприятливо впливає на перебіг і військових дій. Громадські організації певною мірою беруть на себе роль фасилітаторів та сприяють комунікації між громадянським суспільством та державою. Вони залучають активних громадян до участі у створенні проєктів, які допоможуть розвиватися громаді, країні.

Велика кількість таких організацій активно займається і освітньою діяльністю. Освітні проєкти створюються для різних верств населення. Наприклад, підлітків навчають самопомозі під час кризових ситуацій, елементам тактичної медицини. Багато громадських, неурядових організацій особливу увагу приділяє навчанню тактичної медицини та військової психології. Будь-хто може пройти ці курси, які допоможуть почувати себе більш впевнено у можливій кризовій ситуації. Освітні ініціативи допомагають розширити коло свідомих громадян та сформувати емоційно-стабільні групи населення.

Окрім освітніх проєктів соціальна підтримка здійснюється через гуманітарні та безпекові.

Гуманітарні проєкти спрямовані на допомогу цивільному населенню, а особливо вразливим групам населення. Організації допомагають знайти нове тимчасове житло для внутрішньо переміщених осіб, а також забезпечують фінансову підтримку. Доеднуються до забезпечення медичних та рятувальних служб всім необхідним.

Громадські організації можуть працювати не лише із цивільними громадянами, а й з військовими. Вони надають психологічну підтримку і військовим, і їхнім сім'ям. Ці групи населення особливо потребують допомоги, адже знаходяться у затьожній кризовій ситуації. Отримуючи допомогу українці не відчувають покинутими сам на сам із проблемами та мають більше ресурсів для того, щоб далі боротися за незалежність своєї країни. Закупівля спорядження та ліків – матеріальна складова соціальної підтримки та допомоги.

Згідно з дослідженням Барометр ОГС 2023, державна допомога – один з індикаторів, значення якого виросло в 2023 р. Ветеранські, молодіжні ОГС (організації громадянського суспільства), ОГС людей з інвалідністю змогли взяти участь у конкурсах на державне фінансування, мали місце ініціативи з покращення податкових

умов. Покращилась взаємодія держави та громадських організацій у контексті втілення урядом Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства [12].

Недостатньою мірою реалізується проєктна діяльність організацій – більшість ОГС не має комунікаційного плану та положення про моніторинг та оцінювання. За результатами опитування, гранти міжнародної технічної допомоги найбільшою мірою були спрямовані на підтримку вразливих груп населення (59%), інтеграцію ВПО – 45%, підвищення соціальної згуртованості – 44%, організацію навчальних програм – 43%, підвищення обізнаності різних груп населення – 36%, а найменшою мірою кошти спрямовувались на створення соціальних підприємств – 11% та посилення правового захисту – 15% [10].

За словами учасників громадських організацій, відбувається нове структурування в громадянському секторі. Торік він значно виріс, самоорганізувалися нові успішні ініціативи, а наявні організації обросли новими ролями та завданнями, щоб відповідати на виклики часу. Усе робилося в режимі реального часу та дуже швидко. У цьому році багато хто зміг осмислити нові ролі та розробити під них дієві стратегії. Перший тренд – значне розширення пріоритетів громадянського суспільства; розбудова спроможності громадських організацій надавати соціальні послуги. Другий тренд – обережне визнання з боку влади можливостей і користі від співпраці з ОГС і волонтерами. Особливо збільшилося позитивних прикладів співпраці між громадськими організаціями і органами місцевого самоврядування. Часто ця співпраця продиктована тим, що за допомогою ОГС можна залучити донорські кошти на відбудову територіальної громади. Третій тренд – українські ОГС значно збільшили залучення коштів на проєкти завдяки збиранню благодійних пожертв і особливо збір за кордоном. Позитивно відзначається масштабний експеримент – Мінсоцполітики проводить із закупівлі соціальних послуг у неприбуткових організацій і планує ще збільшити об'єми цієї закупівлі у 2024 [9].

Хоча 77–79% вважають, що їм важливо співпрацювати з іншими ветеранськими ОГС / місцевою владою / центральною владою для досягнення своїх цілей, але при цьому це не є критичним. У випадку ветеранських громадських організацій 17% вважають критично важливою співпрацю («просто» важливою вважають 61%), у випадку місцевої влади – 30% («просто» важливою вважають 50%), у випадку центральної влади – 28% («просто» важливою вважають 49%) [8].

Найчастіше громадські організації надають такі послуги, як психологічна підтримка / адаптація (79%), інформаційно-просвітницька діяльність (73%), юридична підтримка (64%). Більше

половини (55%) також організують заходи для дітей. Інші види послуг називалися рідше (від 40% у випадку медичної підтримки до 30% у випадку матеріальної підтримки). Абсолютна більшість представників/ниць громадських організацій – 77% – вважають, що ветеранські ОГС доповнюють діяльність центральних та місцевих органів влади, а тому на майбутнє зберігатиметься потреба в їх існуванні. Натомість 23% вважають, що на майбутнє влада має перебрати на себе виконання їх функцій [8].

Одним з пілотних проєктів, який зараз перебуває в етапі реалізації є роздержавлення ринку соціальних послуг для ветеранів. В ОГС держава вбачає постачальників таких послуг. Але вхідження в систему надання таких соціальних послуг стане доступним для інституційно сталих громадських організацій. Це пов'язано з тим, що надання послуг потребує сталості і безперервності у роботі, можливостями пошуку додаткового фінансування з боку ОГС. Міністерство у справах ветеранів досі має досить обмежений вплив на інші органи центральної влади.

В Україні стартував урядовий проєкт згідно з яким люди з інвалідністю та ветерани можуть пройти навчання у Центрах професійно-технічної освіти Державної служби зайнятості у містах Дніпро, Полтава, Одеса, Львів, Суми, Рівне, Івано-Франківськ, Харків. Охочі можуть самостійно обирати професії або програми підвищення кваліфікації із затвердженого переліку [6].

Окрема ініціатива ОГС пов'язані з порталом з пошуку роботи для людей з інвалідністю. На сайті «Працой», створеним Асоціацією Інклюзивної Країни, роботодавці зможуть розміщувати вакансії, а люди з інвалідністю – подавати резюме та знаходити роботу. На платформі опубліковано 16 вакансій [11].

Продовжується докладання зусиль громадських організацій стосовно адвокації зміни політик щодо маргіналізованих груп – це особливо спостерігається у ветеранському секторі та сфері людей з інвалідністю. Фокус діяльності громадських організацій спрямований, зокрема, на створення помітного, видимого статусу маргіналізованих груп, їхнього перебування в суспільстві на рівні з іншими, «рівні – рівному». ОГС намагаються донести державним акторам підхід щодо зміни комунікації у ставленні до представників маргіналізованих груп. Зокрема, створюються рекомендації органам влади щодо правил комунікації державних чиновників з ветеранами та людьми з інвалідністю. Правильна комунікація стосується надання адекватних послуг, що відповідають поточним потребам маргіналізованих груп та є профінансованими державою. Неналежа комунікація також стосується випадків, коли громадськість через бездіяльність держав-

них акторів не знає про успішні та діючі соціальні проєкти та послуги на місцях.

Висновки. Громадські організації мають ключову роль у наданні соціальної підтримки громадянам, що постраждали під час війни. Вони виконують ряд функцій, які спрямовані на соціальну, матеріальну, психологічну, правову підтримку.

Протягом 2020–2024 рр. державні актори почали дещо активніше залучати громадські організації до взаємодії, посилюючи зокрема їхню експертну функцію. Втім, взаємовідносини стейкхолдерів державного та громадського секторів залишаються неоднозначними. Значна інерційність у прийнятті рішень центральними та локальними органами місцевої влади супроводжуються слабкою комунікаційною політикою, відсутністю єдиних процедур та норм. На локальному рівні можна побачити різне розуміння доступності та мобільності.

Громадські організації надають безоплатну правову допомогу і консультації, показуючи той шлях, яким потрібно пройти представникам маргіналізованих і постраждалих груп для отримання належних соціальних сервісів. Також виявлена слабка поінформованість державних чиновників щодо стану справ у сфері їх відання, наявність застарілих даних в державній системі.

В цілому не синхронізованою залишається нормативна база. Процеси розробки нормативної бази часто залишаються закритими від громадськості. ОГС важливо перейти від рекомендацій органам влади до безпосередньої участі у підготовці нормативних документів. Перспективним з точки зору інституційного розвитку ОГС виглядає процес створення та підписання документів з державними акторами, які б закладали основи подальшої співпраці – Меморандумів, дорожніх карт, протоколів тощо. Адвокація політик на національному рівні передбачає наявність єдиного стейкхолдера від влади. Натомість, функції щодо надання соціальних послуг вразливим групам часто розподілені між різними органами центральної влади.

Література

1. Багінський А. Мобілізація громадянського суспільства у конфлікті на сході України: ідеологічні обмеження та ресурси розбудови миру. Ідеологія і політика. 2018. № 2. С. 94–126. URL: https://ideopol.org/wp-content/uploads/2019/01/_____2.%204.%202018.%20UKR.%20Baginskyi.pdf.
2. Біляченко Г. Громадські організації. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/78394722.pdf>.
3. Всеукраїнське об'єднання патріот. patriot.ngo. URL: <https://patriot.ngo/proyekty/osvitni/>.
4. Зорич О. Громадські організації в Україні як суб'єкти формування громадянської ідентичності: криза чи відродження? Наукові записки. № 6. С. 44–56. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/zorych_gromadski.pdf.

5. ПІ СИЛА: підтримка жінок України в часи війни та відновлення. Український жіночий фонд. URL: <https://uwf.org.ua/yiyi-syla-pidtrymka-zhinok-v-chasy-vijny-ta-vidnovlennya/>.

6. М-во з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України. [Учасники бойових дій та особи з інвалідністю внаслідок війни зможуть пройти безкоштовне професійне навчання]. URL: <https://www.facebook.com/photo/?fbid=651474610494248∓set=a.227584499549930>.

7. Опалько Ю. В. Державна політика сприяння розвитку громадянського суспільства як чинник формування української політичної нації. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2012-12/ukr_nasya-c7129.pdf.

8. Організації громадянського суспільства, що працюють у ветеранській сфері : Аналіт. звіт за результатами дослідж. Vox Populi, 2023. URL: https://ednannia.ua/images/zvit_EN_2023_13_9_1.pdf.

9. Підсумки та тенденції року в громадянському секторі. Детектор медіа. Ч. 1. URL: <https://cs.detector.media/community/texts/185808/2024-01-04-pidsumkyta-trendy-roku-v-gromadskomu-sektori-opytuvannya-ekspertiv/>.

10. Потреби та проблеми організацій громадянського суспільства (ОГС) України в умовах війни : Результати незалеж. соціол. опитування оп. Київ : Фонд Сх. Європа (ФЦЕ), 2023. 68 с. URL: https://eef.org.ua/wp-content/uploads/2023/10/Full-report_Study-of-the-Ukrainian-Civil-Society-Sector-in-a-Time-of-War_UKR-version.pdf.

11. ПРАЦЮЙ! Активно та безбар'єрно, портал вакансій для людей з інвалідністю. URL: https://pratsyuy.com/?fbclid=IwAR2Pv6S9KKwFlopr10B2dFAstTtwo9BdWFv29_t_m1lS7DxQ78zB38F6fAU.

12. Презентація звіту по Україні, 2023. Український незалежний центр політичних досліджень. URL: https://www.facebook.com/watch/live/?ref=watch_permalink&v=732805112107597.

13. Про громадські об'єднання : Закон України від 14.07.2023 р. № 3257-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text>.

14. Тимків Л. та Ляхович Х. . Сучасні тенденції розвитку соціальної роботи в Україні та зарубіжжі : збірник матеріалів І Міжнародної науково-практичної конференції, м. Івано-Франківськ, 19–20 травня 2023 р. / за ред. Г. Й. Михайлишин, І. В. Кулик; упоряд. : Н. В. Сабат, Н. І. Сабат. Івано-Франківськ : НАІР, 2023. С. 69–73.

15. Токар М. Ю. Громадська організація як необхідний елемент демократичного управління. Ефективність державного управління. 2019. С. 88–99. URL: <file:///C:/Users/Admin/Downloads/174-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-155-1-10-20211214.pdf>

16. Форманюк В. Правова природа категорій: соціальний захист, соціальна підтримка, соціальна допомога. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ffd9d7ac-6c1f-479b-8425-ad7f2f434019/content>.

17. Яблонський В. М., Андриученко Т. Б., Бекешкіна І. Е. Громадянське суспільство України: сучасні практики та виклики розвитку : аналіт. доп.

2018. 128 с. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/rubrik_spryiannia/analit_zvit_2018.pdf.

Анотація

Багінський А. В., Весельська В. В. Громадські організації як механізм соціальної підтримки під час війни. – Стаття.

Стаття присвячена аналізу діяльності громадських організацій в Україні, зокрема їхньому впливу на надання соціальної підтримки для вразливих груп населення під час війни. Від 2014 року (початок військового вторгнення на територію України) кількість громадських організацій значно зросла. Обумовлено це посиленням попиту на соціальну, матеріальну допомогу. Діяльність організацій найбільше зосереджена на внутрішньо переміщених особах та родинах військових, а також на інших вразливих групах населення (пенсіонери, діти, люди з інвалідністю, ті хто втратили домівки).

Українські громадські організації виконують низку функцій: соціальну, правозахисну, інтегративну, опозиційну та контролюючу. Через свою діяльність вони сприяють розвитку громадянського суспільства та демократії. Організації виступають своєрідним посередником між державою та суспільством, особливо важливу роль відіграють під час кризових ситуацій.

Значну увагу у статті приділено соціальній підтримці та способам її надання через різні проекти: гуманітарні, освітні, безпекові. Дослідження висвітлює співпрацю громадських організацій із державними структурами, яка сприяє залученню міжнародного фінансування, яке спрямовується на допомогу вразливим групам. Зокрема організації взаємодіють із структурами у сфері соціальної політики.

У статті також розповідається про проблеми громадських організацій: слабка комунікація із органами влади, обмеженість ресурсів та недостатнє фінансування. Необхідно і надалі розвивати громадські організації, з метою зміцнення їхньої ролі у подоланні наслідків війни та утвердження соціальної стабільності України.

Ключові слова: громадська організація, війна, соціальна підтримка, громадянське суспільство.

Summary

Bahinskyi A. V., Veselska V. V. Non-governmental organisations as a mechanism of social support during the war. – Article.

The article analyses the activities of NGOs in Ukraine, in particular, their impact on the provision of social support to vulnerable groups during the war. Since 2014 (the beginning of the military invasion of Ukraine), the number of NGOs has increased significantly. This is due to the growing demand for social and material assistance. The activities of the organisations are mostly focused on internally displaced persons and families of the military, as well as other vulnerable groups (pensioners, children, people with disabilities, those who lost their homes).

Ukrainian NGOs perform a number of functions: social, human rights, integrative, opposition and

controlling. Through their activities, they contribute to the development of civil society and democracy. Organisations act as a kind of intermediary between the state and society, and play a particularly important role in times of crisis.

The article focuses on social support and how it is provided through various projects: humanitarian, educational, and security. The study highlights the cooperation of NGOs with government agencies, which helps to attract international funding to help vulnerable

groups. In particular, the organisations interact with structures in the field of social policy.

The article also describes the problems of NGOs: poor communication with the authorities, limited resources and insufficient funding. It is necessary to further develop civil society organisations in order to strengthen their role in overcoming the consequences of the war and achieving social stability in Ukraine.

Key words: public organisation, war, social support, civil society.